

”Ytringskultur bør finde Sted”

Helge Svare

Arbeidsforskningsinstituttet (AFI), Høgskolen i Oslo og Akershus

Trygve Svensson

Institutt for informasjons- og medievitenskap, Universitetet i Bergen

Artikkelen argumenterer for at de siste årenes debatt om ytringsfrihet bør suppleres og utvides med en debatt om ytringskultur. Dette skjer med henvisning til Lakoffs teori om ”framing”, det vil si hvordan begreper skaper rammebetingelser for forståelse. Artikkelen ser på hvilke ansatser til en debatt om ytringskultur som allerede finnes, og gir innspill til hvordan begrepet kan fylles med innhold. Kultur sees som et sett av felles holdninger, verdier, normer, forestillinger, tradisjoner, skikker, praksiser, institusjoner og infrastruktur. I artikkelen diskuteres ytringskultur i hovedsak normativt, med fokus på spørsmålet om hva som er en ”god” ytringskultur. Noe endelig svar gis ikke, men forfatterne forsøker å angi noen sentrale dimensjoner svaret må forholde seg til.

Nøkkelord: ytringskultur, ytringsfrihet, kritisk offentlighet, retorikk, media

Innledning

De siste årene har vi i Norge hatt en løpende og til tider energisk debatt om ytringsfrihet, intensivert blant annet rundt den såkalte karikaturstriden i 2006, terroren i Oslo og på Utøya 2011, og mer nylig terroren mot det franske satiremagasinet *Charlie Hebdo* i 2015. Et sentralt utgangspunkt for denne artikkelen er at denne debatten ikke så mye handler om ytringsfrihet i ordets opprinnelige betydning, selv om den frontes slik. Fokuset, argumentene og eksemplene som løftes opp, peker i stedet mot en annen tematikk som best avgrenses med begrepet ”ytringskultur”. Hovedmålet med denne artikkelen

er å begynne et arbeid med å fylle dette begrepet med innhold. Vi oppfatter det som en viktig oppgave, som stadig flere oppdager betydningen av. Samtidig er det påfallende hvor få som hittil eksplisitt har diskutert begrepet.

Innledningsvis i artikkelen ser vi på noen utvalgte eksempler fra diskusjonen om ytringsfrihet, slik den er kommet til uttrykk i norske medier. Vi viser at det finnes sterke ansatser til en diskusjon om ytringskultur i disse bidragene, selv om begrepet så langt har vært diskutert innenfor noe snevre rammer, og selv om selve ordet ”ytringskultur” i liten grad har vært brukt. Inspirert av den amerikanske lingvisten George Lakoffs teori om framing, hevder vi dette siste etablerer en ramme rundt debatten som vanskeliggjør en forståelse av begrepet. Vi følger opp med et utkast til et mer omfattende og flerdimensjonalt begrep om ytringskultur. Vi trekker også inn retorikkfagets relevans for ytringskulturen, samt mediernes organisering.

Debatt etter terroren: om ytringsfrihet eller ytringskultur?

Siden karikaturstriden for ti år siden har ordet ”ytringsfrihet” hyppig dukket opp i den norske offentlige debatten – i flere omganger. Vår påstand er at disse debattene ikke så mye har handlet om ytringsfrihet som om *ytringskultur*. Grunnen er at de i liten grad har handlet om hvilke ytringer som skal være tillatt eller ikke i juridisk forstand, eller hvorfor, som er det sentrale spørsmålet innenfor den klassiske diskusjonen om ytringsfrihet. I stedet har de tematisert det generelle klimaet for ytringer som vi alle er med på å skape gjennom hva vi sier og gjør. Dette oppfatter vi som aspekter ved det vi i denne artikkelen vil kalle ytringskultur.

Som illustrasjoner vil vi trekke frem noen eksempler fra mediene. Ved første blick kan det være vanskelig å se at de handler om ytringskultur, siden det eksplisitte fokuset på ytringsfrihet er så sterkt. De mange ytringene og markeringene etter terroren i Paris 2015 kan tjene som eksempel. Den overveiende andelen av disse fokuserte nettopp på nødvendigheten av et kompromissløst forsvar for ytringsfriheten. Kulturredaktør Mode Steinkjers innlegg i Dagsavisen 08.01.2015 er et typisk eksempel når han tar til pennen for å forsvare ytringsfriheten.¹ Like interessant er det imidlertid hvordan han artikulere trusselen han ser for seg kan ramme denne friheten: Han er redd for, skriver han, at ”frykten for frykten” vil bli den største utfordringen etter terrorangrepet:

Den forkvaklede totalitære tolkningen av et religiøst budskap som ligger til grunn, truer derfor utvilsomt trykgheten vi alle setter vår lit til, både som følelse og reell verdi. I den ligger alle forutsetninger for et fritt og mangfoldig samfunn.

Steinkjer fokuserer ikke på spørsmålet om hvilke ytringer som skal være tillatt i juridisk forstand. I stedet er han opptatt av hvordan frykt kan innskrenke det faktiske ytringsrommet, og viktigheten av å hindre at slik frykt får fotfeste. Bak dette ligger en erkjennelse av at hva vi – fellesskapet – sier eller gjør, påvirker mulighetsrommet for ytringer. Og fordi responsen rettes mot dette; mot ytringsrommet, mot handlingene som åpner eller lukker det, og vårt ansvar i den forbindelse, mener vi det er riktig å si at debatten handler om ytringskultur mer enn om ytringsfrihet.

Ideen om at hva vi sier eller gjør, kan åpne eller lukke andres faktiske ytringsrom, blir også illustrert i en replikk kultur- og debattredaktør i Bergens Tidende Hilde Sandvik formulerte i Debatten på NRK1 8.1.15 like etter terroren i Paris.² Argumentet peker tilbake til karikaturstriden i 2005–2006, og kritikken som den gang ble rettet mot de redaksjonene som valgte å *ikke publisere* Muhammedkarikaturene som Jyllandsposten hadde fått tegnet. Dette tas nå frem igjen. Sandvik uttaler:

Feigheten til europeiske sjefsredaktører etter 2005 er det som ”tok” Charlie Hebdo... [...] Da karikaturene kom opp i første rekke, hadde vi en mulighet til å stå opp og si at ”Dette tror vi på!”. Vi kunne stått opp og sagt at ”Se her!”, denne typen angrep finner vi oss ikke i. Dermed ville verken Knut Westergaard eller Charlie Hebdo blitt stående i kroken alene og blitt så lette å skyte på.

Sandvik hevder ikke her at redaksjonene det henvises til er direkte ansvarlige for terroren mot Charlie Hebdo. Kjernen i argumentet hennes er likevel at de redaksjonelle valgene har hatt konsekvenser: De bidro til å skape en situasjon der Charlie Hebdo ble mer utsatt; de ble ”lette å skyte på”. Og begge deler, både redaksjonenes tilbakeholdenhet før terroren, og den nye frykten som attentatet på Charlie Hebdo vil kunne generere, er problematiske, påpeker hun, fordi de innebærer en trussel mot vårt felles ytringsrom. Altså fokuserer heller ikke Sandvik på ytringsfrihet i juridisk forstand, men på ytringsrommet som står til disposisjon for oss, og det generelle ytringsklimaet som hersker i dette rommet.

Et tredje eksempel på et argument som tematiserer sammenhengen mellom handlinger, holdninger og ytringsrom, og dermed peker frem mot en de-

batt om ytringskultur, finner vi hos Ole Martin Moen som i innlegget ”Krenk i vei” i Dagbladet 22.08.2011 setter søkelyset på det han oppfatter som en overdreven tendens til å bli krenket hos muslimer eller innenfor islam.³ ”Islam er blitt en bortskjemt unge som sutrer, griner og slår rundt seg når noen sier noe ubehagelig”, skriver han, og foreskriver også en løsning på situasjonen:

Hvis islam skal bli voksen, snarere enn en ufordragelig bølge, må vi slutte å beskytte og særbehandle. Vi må tørre å være like harde som Øverland var mot kristendommen, og si at islam er bakstrevsk og dogmatisk. Vi må tørre å si ”muslimer tar feil” like lett som vi sier ”liberalister tar feil”. Vi må karikere Muhammed slik vi karikerer Jesus. [...] Kanskje vil noen da føle seg krenket. Det vil i så fall bekrefte at kritikken var nødvendig. Religioner må krenkes til de er ferdigkrenket. Først når de er ferdigkrenket tåler de å bli kritisert uten å skrike, hyperventilere og bære seg.

Muslimer må ”krenkes inn i moderniteten”, er Moens argument, noe han langt fra er alene om å mene. Argumentets premiss synes å være at ”vi” i Vesten etter opplysningstiden og etter århundrer med skarp religionskritikk er blitt så vant til å bli krenket at ”vi” ikke lenger bryr oss om krenkelsene, og at vårt felles ytringsrom derfor er blitt romsligere. Fremfor å gå inn på holdbarheten av dette argumentet, vil vi legge vekt på at argumentet igjen bygger på en forestilling om at man gjennom ytringer, i dette tilfellet krenkelser, kan påvirke det generelle klimaet for ytringer – eller ytringskulturen – i en positiv retning. Felles for eksemplene vi nå har sett på, er at de fremholder hvordan den reelle muligheten til å ytre seg er noe annet og mer enn den juridiske ytringsfriheten som garanteres av loven. I tillegg impliserer de en idé om at vi alle – gjennom det vi sier og gjør – er med på å definere eller forme et felles ytringsrom. Vi mener at å diskutere dette, er å diskutere ytringskultur, eller i hvert fall et viktig aspekt ved det vi vil kalle ytringskultur.

Viktigheten av slå fast at debattinnleggene over – og den større debatten de inngår i – bør oppfattes som en debatt om ytringskultur, kan underbygges ved å vise til det som i sosiologi og kommunikasjonsteori kalles *framing* (Lakoff 2004). Som lingvisten George Lakoff har beskrevet, må den offentlige debatten forstås ikke bare i lys av saken som diskuteres, men like mye hvilke rammer man diskuterer innenfor. Ifølge Lakoff har den som bestemmer rammen for debatten en stor fordel, og har større sannsynlighet for å ende opp med mest gjennomslag. Gjennom analyser av potente politiske ord som

skattelette *versus* skattekutt, arveavgift *versus* dødsskatt, viser Lakoff hvordan språket på denne måten påvirker og setter rammer for diskusjonen som ikke er nøytrale, men favoriserer en part.

Hva skjer når vi rammer inn debatten som vi har gitt eksempler på over, gjennom ordet ”ytringsfrihet”? Det har blant annet den effekt at innspill, i stedet for å tolkes som innspill om ytringskultur (i den grad de er det), leses som en dårlig skjult motstand mot *ytringsfriheten* (jf. Bangstad & Vetlesen 2011, 2012; Tuastad 2012). Innrammingen bidrar dermed både til å trekke oppmerksomheten bort fra det innleggene faktisk peker mot, og til å konstituere kunstige dikotomier. Slik kan man argumentere for at det å ”frame” debatten med begrepet ytringskultur, når det er det den faktisk handler om, fremfor ytringsfrihet, både er mer presist, og skaper et bedre utgangspunkt for å få debatten inn i et konstruktivt spor.

Det betyr selvsagt ikke at ikke det å diskutere *ytringsfrihet* også kan være viktig, når det er *det* diskusjonen faktisk handler om, for eksempel når man ønsker å diskutere ytringsfrihetens historiske, juridiske eller konstitusjonelle betydninger.

Ytringskultur – tidligere bidrag

Selv om vi hevder at det allerede foreligger oppspill til en diskusjon om ytringskultur i Norge, blant annet gjennom ulike debattinnlegg i mediene, er selve *ordet* ”ytringskultur” relativt lite brukt. Mens et google-søk på ordet ytringsfrihet gir rundt 435 000 treff, gir et tilsvarende søk på ytringskultur bare 2 480 treff. Blant toptreffene handler de fleste om ytringskultur på arbeidsplasser.⁴ Begrepet ytringskultur diskuteres også eksplisitt i en noe mer uventet sammenheng i Kulturutredningen 2014 (NOU 2013: 4), hvor man innfører begrepet i et forsøk på å finne et begrep med en smalere betydning enn det utvidede kulturbegrepet, samtidig som det favner bredere enn begrepet om såkalt ”finkultur”.

Ytringskultur nevnes ikke eksplisitt i Ytringsfrihetkommisjonens rapport (NOU 1999: 27) selv om rapporten tar opp en diskusjon som har med ytringskultur å gjøre. Derimot opptrer det sporadisk i rapporten Status for ytringsfriheten i Norge fra 2015. Her nevnes ordet først med referanse til Kulturutredningen fra 2014, og da som kommentar til en survey om kunstneres forhold til ytringsfrihet, samt allmenhetens holdning til de kunstneriske

ytringer i et ytringsfrihetsperspektiv (s. 150). Noe senere i rapporten 2014 brukes ordet i en kommentar til en survey om folks erfaringer med sosiale medier (s. 172). Her har mange oppgitt at de opplever debattkulturen i sosiale medier som ubehagelig eller som uinteressant på grunn av ubehagelige kommentarer og for høy usaklighet i debatten. En del fremholdt også at de ikke har våget å delta fordi de ikke har følt seg trygge nok på egne meninger. Rapportens forfattere kommenterer: ”Dette antyder at det kan finnes grunner til å la være å ytre seg som handler om hvordan ulike individer opplever ytringskulturen i sosiale medier.” (Enjolras et al. 2014: 172). Deretter må vi til avslutningskapitlet før vi møter ordet igjen. Her fremholder forfatterne at hele rapporten har handlet om ”ulike sider ved den norske ytringskulturen” (s. 227). Forfatterne fremholder det som ”paradoksalt” at ytringsfriheten i Norge i dag er under press samtidig som ytringsmulighetene aldri har vært større. Grunnen, argumenterer de, er at lovgivningen som garanterer ytringsfriheten ikke i tilstrekkelig grad garanterer den reelt sett. Vi må også se på det ”ytringsrommet” som ytringene forekommer i, heter det, og de normene som gjør seg gjeldende her. ”Uten felles normer for utøvelse av ytringsfrihet,” skriver forfatterne, ”uten sivil dannelse – tømmes den formelle friheten for innhold, og ytringsrommet risikerer å bli mindre.” De avslutter: ”Mye tyder på at den norske debatten om ytringsfrihet i hovedsak er juridisk innrettet. Våre undersøkelser peker på at debatten må favne bredere.” (Enjolras et al. 2014: 234).

Det finnes så langt vi har klart å bringe på det rene ingen direkte engelskspråklig ekvivalent til det norske ordet ytringskultur, slik vi diskuterer det i denne artikkelen. Det betyr ikke at ytringskultur ikke diskuteres, men det skjer under andre overskrifter, som f.eks. det mer generelle ”political culture” eller ”civil education”. Viktige bidrag i den engelskspråklige debatten er fremmet av blant andre Mark Kingwell (1995), Edward Shils og Steven Grosby (1997), Cass Sunstein (2009), Sunstein & Hastie (2015), Michael Billig (1996), og fra en litt annen kant Chantal Mouffe (2005). Innenfor den tyskspråklige litteraturen er Jürgen Habermas en sentral skikkelse.

Det bør legges til at feltet vi befinner oss i mottar stadig nye forskningsbidrag, også i Norge. Vi kan nevne Kjell Lars Berges tekst om ytringsanstendighet fra 2010⁵ og Lars Laird Iversens bok *Uenighetsfellesskap* (Iversen 2014) som gode eksempler på en utvidelse av debatten om ytringer i kulturen. Berge legger vekt på hvordan det universelle forsvaret for ytringsfrihet er grunnfestet i kulturelle normer. En utviklet ytringsfrihet forutsetter autonome, myndige mennesker med en viss dannelse, hevder han. Laird Iversen utvider

i sin bok *Uenighetsfellesskap* (Iversen 2014) forståelsen av hvordan debatt både kan skape identitet og konflikt, blant annet gjennom feltstudier ved en skole i Oslo. Gjennom debatt, og til tider krangel, skapes det fellesskap, viser Iversen, som dermed argumenterer mot ideen om at fellesskap er avhengig av konsensus. Som han selv oppsummerer det i bokens lanseringskronikk i VG 24.09.14: ”Det er vår evne til å takle og tåle uenighet som styrker og bygger fellesskapet Norge.”⁶

Ytringskultur – en foreløpig avgrensning

En teori om ytringskultur må for det første grunnlegges i en teori om hva *kultur* er eller hvordan ordet kultur skal forstås. Her finnes mange mulige spesifiseringer. Kroeber, Kluckhohn & Untereiner (1985) fant for eksempel allerede på 1950-tallet mer enn 150 definisjoner i bruk.

I tråd med hyppig brukte definisjoner ser vi kultur som et sett av felles holdninger, verdier, normer, forestillinger, tradisjoner, institusjoner, skikker og praksiser. Videre inkluderer begrepet de fysiske og materielle forholdene som de mer ideelle, sosiale eller immaterielle dimensjonene ved kulturen er forankret i eller vevd sammen med (Borofsky et al. 2001). Ytringskultur kan derfor både betinges av holdningene og normene til de som deltar, deres forestillinger rundt ytringer, etablerte skikker eller tradisjoner for ytringsproduksjon og utveksling og de fysiske møteplassene eller arenaene for dette.

Ytringskultur kan utforskes og diskuteres som et empirisk eller normativt begrep. En empirisk utforskning fokuserer blant annet på hvilke normer, holdninger eller praksiser som allerede finnes rundt ytringer i et samfunn, eller den utforsker de andre dimensjonene som ytringskulturbegrepet peker mot. La oss som eksempel ta ytringskulturen i den nasjonale, norske offentlige samtalen: Her finnes det en *norm* for at lekfolk har like stor rett til å ytre seg som fagfolk, vi har lange *tradisjoner* for slik ytringsproduksjon av lekfolk, og vi har en *infrastruktur* i form av avisers kronikk- og debattsider og lignende debattfora der ytringene fysisk kan komme til uttrykk, og som også setter rammer for *hvordan* de kommer til uttrykk og overfor hvem. I tillegg kommer selvsagt en lang rekke andre momenter, for eksempel normene for hvordan mediens debatter redigeres, som typisk forvaltes av mediens redaksjoner. Det er også mulig å tenke seg en slik utforskning på flere nivåer, for eksempel på nasjonalt nivå eller innenfor mer begrensede subkulturer. Det siste im-

pliserer at det innenfor et samfunn kan finnes flere yringskulturer, altså at ordet bør brukes i flertall snarere enn entall, i hvert fall så lenge vi snakker om yringskultur som et empirisk fenomen. Hvor mange yringskulturer det finnes i et samfunn, i hvilken grad de er overlappende, eller i hvilken grad oppslutningen om dem varierer, blir da ytterligere spørsmål som må besvares gjennom empiriske studier.

En normativ diskusjon om yringskultur har et litt annet fokus. Den beveger seg fra er til bør: Man spør ikke etter hvilke yringskulturer som finnes, eller hvor utbredte de er, men hva som er en ”god” yringskultur – eller ”gode” yringskulturer i flertall. Svaret på dette spørsmålet – og ikke minst begrunnelsen for det – må nødvendigvis inkludere en diskusjon om verdier, det vil si både hvilke verdier en yringskultur bør bygge på, og hvilke verdier den bør bidra til å virkeliggjøre. Det siste impliserer at yringskultur ikke bare bør sees som en verdi eller et gode i seg selv, men også som noe som bidrar til å virkeliggjøre andre goder.

Yringskulturen og den kritiske offentligheten

Over fremholdt vi at en normativ drøfting av yringskultur handler om verdier, blant annet knyttet til spørsmålet om hvilke verdier en yringskultur skal bidra til å virkeliggjøre.

Dette er noe som også tematiseres i Kulturutredningen, hvor det heter at yringskultur involverer *virksomheter* som kan ha ulike *formål og samfunnsbetydninger* (NOU 2013: 4: 63). Kulturutredningen selv gir mest fokus til de virksomhetene som har et *ekspressivt grunnformål*, slik vi finner det for eksempel på kunstfeltet, men påpeker at yringskulturens virksomheter også kan ha en rekke andre formål og samfunnsbetydninger. Utredningen peker ut tre samfunnsbetydninger som særlig vesentlige: kulturvirksomhet som grunnlag for demokrati, kulturvirksomhet som grunnlag for sosiale fellesskap og kulturvirksomhet som grunnlag for økonomisk verdiskaping (ibid.).

Kulturutredningen er opptatt av yringskulturen som utspiller seg innenfor det som tradisjonelt oppfattes som kulturfeltet. Videre i denne artikkelen skal vi fokusere på yringskulturen innenfor det vi vil kalle *den offentlige samtalen*, eller bare *samfunnsdebatten*, slik den utspiller seg i de nasjonale og regionale mediene og andre medier som er offentlig tilgjengelige, det vil si aviser, radio- og fjernsynskanaler, supplert med digitale debattfora og sosiale

medier som er åpne for allmennheten. Hva skal ytringer i dette offentlige rommet tjene til? Hva er ytringenes funksjon på disse arenaene? Eller hva *bør* de være, om vi dreier spørsmålet i en normativ retning?

Først og fremst mener vi de bør bidra til å vedlikeholde en *kritisk offentlighet*. Vår begrunnelse for verdien av en slik kritisk offentlighet henter vi fra den klassiske begrunnelsen for ytringsfriheten, slik vi finner den hos for eksempel John Stuart Mill (2010): Den skal gi rom for å avsløre løgn og usannhet, og frembringe det kunnskapsgrunnlaget som er nødvendig for å bringe samfunnet fremover. Idealet er at demokratiske vedtak skal bygge på den best mulige sakkunnskap, som altså utvikles gjennom den kritiske offentlige samtalen. Det betyr selvsagt ikke at sakkunnskap alene kan legitimere et vedtak; verdier har også en legitim plass hos Mill. Også dette tar vi med inn i vår forestilling om den kritiske offentligheten; like mye som å bidra til best mulig sakkunnskap, skal den bidra til å synliggjøre hvilke verdier som står på spill i viktige avgjørelser.

Ideen om den kritiske offentligheten bygger også på en antakelse om at det beste resultatet oppnås når alle i prinsippet kan bidra inn i den offentlige samtalen. Dette begrunnes delvis med ideen om at enhver bidragsyter i prinsippet er *feilbarlig*, og at den enkeltes feil derfor må korrigeres av andre, og delvis fordi tilfanget av empiri og teori (fortolkningsrammer) blir rikere, og dermed også produserer et bedre kunnskapsgrunnlag, slik også Ytringsfrihetskommisjonens rapport tematiserer (NOU 1999: 27). Delvis kan den også begrunnes ut fra en idé om at det kan være knyttet ulike verdier til ulike posisjoner i samfunnet, som alle fortjener å legges frem eller synliggjøres for fellesskapet.

Hvordan man mer spesifikt tenker seg at bevegelsen mot et bedre kunnskapsgrunnlag kan eller bør foregå, kan variere, og vi ønsker ikke å knytte argumentet vårt til en bestemt posisjon her. Ideen om at ”det beste argumentet skal vinne”, slik vi bl.a. finner det hos Habermas, kan synes å implisere en idé om konsensus; at ethvert spørsmål har ett riktig svar, som alle som setter seg inn i saken med nødvendighet må komme frem til. Målet med den offentlige samtalen kan da være å tilrettelegge for at flest mulig inkluderes i en slik konsensus (Habermas, Kalleberg & Eriksen 1999). Men det er også mulig å operere med et mer perspektivistisk sannhetsbegrep, uten dermed å have i en relativisme der ”alt er like sant” (Anderson 1998; Mou 2009). Perspektivismen understreker at alle sanne beskrivelser informeres av perspektivet beskrivelsen skjer innenfor, og perspektivene det her er snakk om, kan være basert i ulike

teoretiske, ideologiske eller religiøse posisjoner, eller kulturforskjeller knyttet til alder, kjønn etnisitet eller annet. Med utgangspunkt i en slik perspektivisme kan man se målet med den offentlige samtalen, ikke som at alle skal finne ”den ene sannheten”, men snarere som å sørge for at ett perspektiv ikke blir monolittisk, og kanskje også å lære folk å få en større distanse til sine egne perspektiv, og en større forståelse for andres.

Momenter til en god ytringskultur

Første trinn i vårt svar på spørsmålet om hvilke verdier en god ytringskultur skal tjene til å virkeliggjøre, er altså at den skal bidra til å skape en kritisk offentlighet. Og noe av det som kjennetegner en slik offentlighet, er at flest mulig bidrar inn i den offentlige samtalen.

Her er det lett å se en forbindelse til den underliggende innstillingen i debattinnleggene vi gikk igjennom tidligere i artikkelen. Frykten for at vårt felles ytringsrom skal innskrenkes, slik vi så den der, impliserer jo nettopp en frykt for at viktige stemmer skal forstumme, og at altså ikke mange nok deltar.

Samtidig ligger det i vårt begrep om ytringskultur ikke bare en idé om at ytringsrommet som utgjør den kritiske offentligheten skal være så romslig som mulig. Egenskapene ved ytringene som settes frem i dette ytringsrommet, og måten de inngår i samspill med hverandre på, er også av betydning. Poenget er at dette skal bygge en kritisk offentlighet av den typen vi skisserte over. Videre i artikkelen skal vi gi noen innspill til hvordan vi kan utvikle et normativt begrep om ytringskultur i lys av dette utgangspunktet.

Ytringskultur og normer

Tidligere antydet vi en definisjon av ytringskultur som et sett av felles holdninger, verdier, normer, forestillinger, tradisjoner, institusjoner, skikker og praksiser. Det innebærer, som vi alt har vært inne på, at en normativ drøfting av ytringskultur må inkludere en diskusjon om hvilke normer som bør ligge til grunn for eller inngå i en ytringskultur.

Ser vi på dagens tilløp til en mediedebatt om ytringskultur – blant annet gjennom eksemplene vi tok for oss over – er dette kanskje også det vanligste fokuset. Vi ser det både når enkeltaktører eller grupper kritiseres for å bryte

med antatt viktige normer, eller når de oppfordres, direkte eller indirekte til å følge andre normer, som kritikeren oppfatter som bedre. Kritikken som har vært formulert om visse deltakere i digitale debattfora, kan sees som eksempel på det. Deltakerne kritiseres ikke bare for å være unødvendig skarpe, krenkende eller hatefulle, eller for å bryte med elementære krav til saklighet, de oppfordres også – implisitt eller eksplisitt – til å ta mer hensyn og til å bli mer saklige.⁷

De fleste debattinnspill vi har sett om *ytringsansvar* impliserer også en diskusjon om normer. Typisk er det snakk om normer som angir at vi skal ta hensyn til utsatte grupper når kritikk skal formuleres så man ikke påfører dem unødige ubehag eller smerte. Thomas Hylland Eriksen har i den forbindelse formulert en norm om at man ikke bør si noe om andre personer eller grupper i en offentlig debatt som man ikke også kunne ha sagt ansikt til ansikt med dem man omtaler.⁸

Eksemplet med Hilde Sandvik passer også inn i denne sammenhengen. Når hun kritiserer redaksjonene som unnlot å trykke karikaturene fra Jyllandsposten for å være feige, impliserer hun en norm om at de burde ha vært modigere, altså at ytringskultur forutsetter normen ”Vær mer modig”.

I tillegg til individuelle oppfordringer eller appeller om å følge bestemte normer for ytringskultur, har vi også en rekke eksempler på at organisasjoner, institusjoner eller virksomheter formulerer normer som ulike medlemmer eller brukere oppfordres til å følge – og som åpenbart tar sikte på å endre eller påvirke den lokale ytringskulturen. Et eksempel er det nye danske partiet ”Alternativet” som i forkant av folketingsvalget 2015 utviklet sine egne ”6 dogmer” for hvordan de ønsket å kommunisere politisk, tydelig inspirert av normer for saklighet og mer generelle dialogiske normer.⁹

De to neste eksemplene vi skal se på, skiller seg fra de foregående ved at de ikke bare innebærer en *oppfordring* om at visse normer skal følges; de er koblet til virkemidler som tar sikte på å enten sikre eller øke sannsynligheten for at normene faktisk følges.

Det ene eksemplet er digitale nettarenaer som innfører ”kjøreregler” for debattdeltakere, og som også har moderatorer som ser til at reglene blir fulgt. Vårt inntrykk er at de fleste digitale debattarenaer i dag har slike virkemidler. Normene kan typisk deles inn i to grupper; i den ene er normene formulert som oppfordringer til hva slags kvalitet man ønsker at innleggene skal holde, for eksempel at de skal overholde elementære saklighetsnormer. Følgene norm som er gjort gjeldende på NRK Ytring, kan tjene som eksempel her:

Vær kritisk, men begrunn det. Kritikk av artiklene på Ytring ønskes velkommen, men gi en begrunnelse.

En annen gruppe normer angir hvilke handlinger som er uønsket, og som i tillegg er forbundet med sanksjoner. Igjen bruker vi NRK Ytring som eksempel:

Vi ønsker en engasjert og tøff debatt velkommen. Men personangrep tolereres ikke. Innlegg som er truende, fornærmende eller sterkt støtende, vil bli fjernet.

NRK Ytring forbeholder seg også retten til å stenge debattanter ute fra forumet.¹⁰

Det andre eksemplet er private eller offentlige virksomheter som innfører regler for intern eller ekstern kommunikasjon, som også kan være forbundet med sanksjoner, for eksempel ved at man ved normbrudd stemples som ”urokråke”, og kanskje forbigås i forhold til karriere. Et tilfelle som ble mye diskutert i media 2015 er Haugerud skoles ”Standarder for den profesjonelle lærer på Haugerud skole”, der det blant annet heter:

Du snakker aldri negativt om elever, foresatte, kolleger eller ledelse.

Du kan være uenig innad, men utad står du fjellstøtt på det vi er enige om.¹¹

Man kan spørre hvor relevant det er å ta opp ytringskulturen i private eller offentlige virksomheter, når det som står i fokus er ytringskulturen i den offentlige samtalen. I den grad den lokale ytringskulturen vanskeliggjør deltakelse i den større offentligheten, blir imidlertid også de lokale ytringskulturene relevante. En slik vanskeliggjøring kan det se ut som de anførte normene på Haugerud skole bidrar til. Det samme gjelder tilsvarende regler i mange andre private og offentlige virksomheter. I tillegg kommer at private og offentlige virksomheter også kan sees som institusjoner i behov av egne kritiske offentligheter, av de samme grunner som ble anført over i forhold til den større offentligheten. Om man lokalt forsøker å etablere en ytringskultur som hindrer en velfungerende kritisk offentlighet, kan man på sikt skade den lokale konteksten som ytringskulturen etableres i, ved at feil og mangler ikke avdekkes, og at ideer til bedre løsninger ikke slipper til.

En annen problematisk side ved reguleringene i private eller offentlige virksomheter, er at de kan være forbundet med sanksjoner som kan minne

om straff. Det er tilfelle i den grad brudd på normene fører til for eksempel reduserte karrieremuligheter, sosial utfrysing eller omplassering til en mindre attraktiv stilling. Det ligger imidlertid utenfor rammene til denne artikkelen å gå inngående inn i drøftingen av dette problemet.

Hvis vi fastholder perspektivet som er trukket opp tidligere i denne artikkelen, der vi i hovedsak er opptatt av sammenhengen mellom yringskultur og kritisk offentlighet, er det ett kriterium som peker seg ut om vi skal vurdere forsøk på å regulere eller utvikle yringskultur gjennom normer: Det er om normene faktisk bidrar til en mest mulig levende og velfungerende kritisk offentlighet.

I lys av dette kriteriet er det lettere å godta for eksempel NRK Ytrings kjøreregler, enn Haugerud skoles ”standarder”. Mens de første klart har som formål å styrke NRK Ytring som en kritisk offentlighet, har Haugerud skoles standarder det til felles med mange lignende kommunikasjonsnormer i private og offentlige virksomheter, at de synes å være mer rettet mot realisering av *andre goder*, som lojalitet, effektiv styring eller institusjonelt omdømme. Man får i liten grad inntrykk av at de som har hatt makt til å innføre normene, har hatt hensynet til den lokale, kritiske offentligheten i tankene, eller at de i det hele tatt har noen forståelse for verdien av å ha en slik offentlighet. Like lite synes det som om de er opptatt av verdien som ligger i at ansatte deltar i den større kritiske offentligheten.

Samtidig skal vi heller ikke ta for lett på de digitale nettarenaenes normbaserte reguleringer. Et spørsmål er om normene som innføres på en arena virkelig sikrer arenaen som en kritisk offentlighet, og ikke bare tvinger frem en overflatisk høflighet. Et annet spørsmål gjelder i hvilken grad krav til språk og fremstillingsform systematisk ekskluderer visse grupper av deltakere. Det er også et spørsmål om innføring av normer – med eller uten sanksjoner – alene er nok til å utvikle den yringskultur som kjennetegner en velfungerende kritisk offentlighet. I neste avsnitt skal vi argumentere for at det ikke er tilfelle, og at nettopp begrepet om yringskultur hjelper oss å se dette, gjennom det utvidete perspektivet begrepet etablerer.

Yringskulturens infrastruktur, første del: Skolens og retorikkfagets rolle

En teori om yringskultur som utelukkende fokuserer på normer, kan lett bli for idealistisk, særlig når den ikke munner ut i mer enn appeller eller opp-

fordringer om at bestemte normer bør gjøres gjeldende, gjerne i form av en moraliserende pekefinger mot andre. Og som vi så av medieoppslagene vi tok for oss i begynnelsen av denne artikkelen, munner diskusjonen om ytringskultur ofte ut i slike ”pekefinger” rettet mot enkeltaktører. Den viktigste figuren i debatten synes altså å være moralsk kritikk: Enten har noen sagt for mye og på feil måte, for eksempel ved at de har krenket eller vært usaklige eller trakasserende; eller de har sagt for lite; de har krenket for lite eller vært for tilbakeholdne/feige. Uansett må den enkelte skjerpe seg!

En måte å unngå en slik moraliserende idealisme på, er å spørre hvilke andre forhold som må på plass for å etablere den ytringskulturen vi har fokus på i denne artikkelen. Dette åpner for en diskusjon av det vi kaller ytringskulturens infrastruktur, noe også Ytringsfrihetskommisjonens rapport vier oppmerksomhet (NOU 1999: 27).

En viktig del av denne infrastrukturen angår samfunnets langsiktige oppbygging av samtalekompetanse, slik vi finner den i skolen og utdannings-systemet. Her spiller norskfaget en sentral rolle. I tillegg ser vi at retorikkfagets økende popularitet gir det en stadig viktigere rolle i utdanningsløpet. For det første er det blitt et universitetsfag som utdanner folk til jobber i både privat og offentlig sektor, også i skolen. Viktigere er det sannsynlig at ”retoriske ferdigheter” blir en del av kompetansemålene på alle årstrinn i videregående skole: Eleven skal ”bruke retoriske og digitale ferdigheter til å produsere og framføre sammensatte tekster” men også ”forklare argumentasjonen i sakprosatetekster ved å bruke kunnskap om retorikk” og kanskje viktigst i vår sammenheng: ”lytte til og vise åpenhet for andres argumentasjon og bruke relevante og saklige argumenter i diskusjoner.”¹²

Retorikkfaget i skolen er i aller høyeste grad fremdeles i utforming, og det er uklart hvilken rolle og status det vil få i årene som kommer. Dette til tross: Retorikk er et fag i vekst, og retorisk analyse erstatter i dagens utdanning mye av den tradisjonelle språkbruksanalysen slik den var kjent fra tidligere tider. Hvert år vil det altså komme nye medlemmer til i den åpne klubben ”offentlighet” som har med seg et mer eller mindre fullverdig apparat av retoriske perspektiver på verden, og er klar til å delta i debatten med dem.

Ytringskulturens infrastruktur, andre del: Medieteknologi og redigering

En annen måte å unnslipe en *for* idealistisk forståelse av ytringskultur på,

enten den har et deskriptivt eller normativt perspektiv, er å se på de konkrete arenaene den offentlige samtalen utspiller seg på, og hvordan oppbyggingen eller strukturen på disse har en egen kraft til å forme eller modifisere samtalen som spiller seg ut på dem. I tråd med vår definisjon av ytringskultur over, regner vi også disse arenaene og deres innretning med som en del av det ytringskulturbegrepet rammer inn.

Mer grunnleggende er det her fristende å rette oppmerksomheten mot arbeidene til Bruno Latour, eller ansamlingsteorien til Gilles Deleuze og Félix Guattari, som begge anerkjenner ikke-menneskelige entiteters evne til selvstendig å virke inn i og være del av sosiale interaksjoner (De Landa 2006; Deleuze, Massumi, & Guattari 2013; Latour & Myklebust 1996). Dette er et teorigrunnlag vi mener har potensial som grunnlag for en utvidet utforskning av den offentlige samtalsinfrastruktur. Igjen åpnes her et felt vi ikke kan gå skikkelig inn i, men la oss likevel introdusere noen begrensede refleksjoner. Studerer vi hvordan medielandskapet og -teknologien har utviklet seg de siste tiårene, finner vi at det i de offentlige møteplassenes tekniske organisering, som inngår i ytringskulturens infrastruktur, ligger strukturer som kraftig påvirker vår felles ytringskultur. Bare se på internetts debattarenaer i form av diskusjonsforum, sosiale medier og nettavisenes kommentarfelter. På den ene siden har de skapt en mulighet for at langt flere kan delta i den offentlige samfunnsdebatten. På den annen side har den relative mangelen på redigering eller moderering av disse foraene, ofte kombinert med anonymitet, og muligheten for å ytre seg spontant, ”uten filter”, skapt møteplasser preget av til dels brutal trakassering, skittkasting eller hat (jf. Enjolras et al. 2014: 172; Tsesis 2001; Hagen 2015). Etter hvert er det blitt klart at dette ikke bare kan tilskrives enkeltaktørens individuelle moral eller kompetanse; det er også noe med foraenes organisering – eller mangel på dette – som spiller inn. Dermed har også den tidligere kanskje naive feiringen av de åpne debattarenaene i stadig større grad blitt avløst av forsøk på å strukturere debattarenaene på en måte som skal heve kvaliteten på samtalen, enten det skjer ved at den opprinnelige anonymiteten til ytrene oppheves, eller sterkere moderering av debatten.

Vi er overbevist om at det ligger et viktig, uutnyttet potensial i å utvikle den tekniske infrastrukturen for den offentlige samtalen videre med henblikk på å styrke ytringskulturen, både innenfor tradisjonelle og nye medier. I den forbindelse er det interessant å se at det er de sterkest redigerte mediene som fremdeles oppfattes som de mest attraktive debattarenaene å opptre på. Nett-

opp det at de ikke har den åpenheten som preger mange av de elektroniske debattarenaene, gjør dem attraktive, også for leserne som vet at det som slipper til her, har vært igjennom en utvelgelses- og kvalitetssikringsprosess som gjør at sannsynligheten for å få et ”godt produkt” er større, enn i de helt åpne kommentarfeltene på internett (jf. f.eks. Åmås 2007: 55).

Dermed er det ikke sagt at de elektroniske debattarenaene ikke har en viktig funksjon. Vi imøteser likevel med forventning videre kreative tiltak for å heve kvaliteten på den offentlige samtalen i nye og gamle medier. Ikke bare gjennom appeller til den enkelte om å ta større ansvar, men i selve den underliggende tekniske organiseringen av debattforaene, enten det skjer gjennom redaksjonelle grep lik dem vi finner i de tradisjonelle papiravisene, eller gjennom andre mer kollektivt eller automatisk styrte former for redigering.

Et eksempel på dette som allerede er tatt i bruk i flere medier (bl.a. NRK Ytring), er at leserne selv gir karakter til andres debattinnlegg, noe som igjen gjør det mulig for en leser å be om at de innleggene som er blitt kåret som de beste, kommer øverst i lesefeltet. Dette gjør det for det første lettere for leserne å få tilgang til de (presumptivt) beste tekstene, og vil også over tid kunne påvirke måten innleggene skrives på; folk vet at de for å bli lest, må anstrenge seg mer for å få den leservurderingen som skal til for å bli lest av flest mulig. Her gjør ny teknologi det mulig å få et kollektiv av lesere til å gå inn i en rolle som minner om den redaktør tidligere har hatt. Vi ønsker oss mer teknologisk innovasjon av denne typen.

En annen idé kunne være at man i enda større grad enn i dag brukte papiravisen eller nettavisen som springbrett for diskusjoner som fortsatte i avisenes nettdebattfora. For å styrke meningsbrytningen kunne man også, før en tekst kom på trykk, gå ut og bestille kritikk av denne fra personer som kjenner den relevante tematikken godt. Man kunne også bestille kritiske kommentarer fra leserne i et opplegg der redaksjonen (eller et kollektiv av brukere) så valgte ut de to–tre beste kommentarene for publisering, i tillegg til at man åpnet for en mer tradisjonell, åpen nettdebatt. En annen mulighet kunne være at forfatterne av kontroversielle tekster i større grad enn i dag forpliktet seg til å svare på kritiske spørsmål fra leserne i en egen del av det elektroniske nettdebattforumet, eller at man gjorde det samme med politikere i forbindelse med dagsaktuelle politiske hendelser. Ideen bak disse forslagene er å stimulere til økt, kritisk meningsbrytning. I dag er for mye av den offentlige debatten seriemonologisk; den består av aktører som snakker til offentligheten uten at det er lagt opp til systematisk feedback eller kritikk av det som ytres. Resultatet

er at kritikken for ofte blir for sporadisk og tilfeldig, selv om den glimtvis kan være god. Det er også alt for lett for en debattant å trekke seg tilbake etter å ha kommet med sitt første innspill, og unnlate å svare på kritikk, i de tilfellene kritikken kommer.

Mange av ideene som er skissert over, er allerede innført i varierende omfang av norske medier (se f.eks. Ihlebæk 2013). Vi ønsker oss flere ideer av denne typen, og mer målbevisst utprøving av dem, hvor målet hele tiden er at den kritiske offentligheten skal bli bedre.

Redigering for økt mangfold og kritikk

Fra et ytringsfrihetsperspektiv er det mulig å innvende at redigeringsteknologier som dem vi anbefaler over, vil kunne begrense romsligheten og åpenheten i digitale nettarenaer, og i verste fall resultere i noe som minner om sensur, der flertallet på en digital nettarena kan usynliggjøre posisjoner som på en eller annen måte ikke faller i flertallets smak. Til dette er det flere mulige svar. På et prinsipielt nivå kan det påpekes, at selv om det for den enkelte meningsytrer kan oppleves som like ubehagelig at en ytring velges bort i en redaksjonell prosess som å bli utsatt for sensur, så er det likevel en grunnleggende forskjell på de to tilfellene. Det har neppe noen gang foreligget en tolkning av ytringsfrihet som innebærer at den enkelte har rett til å få publisert en ytring der han selv ønsker det, hvis han da ikke selv er redaktør i dette mediet. Uansett hvor mye jeg skulle ønske å få en ytring publisert i Aftenposten, kan jeg ikke kreve å få den på trykk. Og Aftenposten bryter ikke prinsippet om ytringsfrihet ved å avvise innlegget mitt. Hadde det vært tilfelle, kunne vi ha anklaget alle norske medier for å drive kontinuerlig sensur. Slik er det ikke. Det er en selvsagt rett for enhver som etablerer en plattform for meningsutveksling, enten det er en klassisk papiravis eller en digital nettarena, å ta en redaksjonell styring over denne, og legge føringer for hva som skal komme til uttrykk – og på hvilken måte.

Det som derimot er en interessant diskusjon, er hvordan de redaksjonelle grepene organiseres, og hvilke prinsipper som gjøres gjeldende gjennom dem. Utfra et ytringskulturperspektiv vil vi fremholde verdien av at man gjennom redaksjonelle grep søker å styrke kvaliteten i den offentlige samtalen, ikke ved å tvinge frem overflatisk høflighet eller systematisk utelukkelse av visse posisjoner, men ved å søke å gjøre den offentlige samtalen mer romslig, det vil si,

gi plass for flere posisjoner, perspektiver eller ”stemmer”. Like viktig er det å få til reelle meningsbrytninger: Det er liten verdi i å gi rom til et mangfold av posisjoner, hvis ikke de ulike posisjonene også utsettes for saklig kritikk, og tvinges til å respondere på kritikken.

Hvordan dette best kan gjøres i praksis ved hjelp av redigeringsteknologier på digitale nettarenaer, har vi ikke det endelige svaret på. Det ligger også utenfor vårt fagfelt. Til en viss grad tenker vi det også er et empirisk spørsmål, som bare kan bevares gjennom eksperimentering og forsøk, som så følges oppmerksomt med hensyn til hvordan de virker i praksis: Bidrar de til å innsnevre eller utvide det reelle ytringsrommet? Bidrar de til å styrke eller svekke kvaliteten på meningsbrytningene? Det er derfor vi ønsker oss flere forsøk med slike teknologiske løsninger – som gjerne kan involvere flere forskjellige redigeringskonsepter.

Ytring som handling

Et spørsmål som henger intimt sammen med spørsmålet om hva en god ytringskultur er, er *hva en ytring er*. Vi har ikke anledning til å gi noen grundig behandling av dette spørsmålet her, men vil fremheve én dimensjon ved ytringen som vi anser som vesentlig, nemlig at *å ytre er å handle*. Vi knytter her an til den pragmatiske tradisjonen innenfor språkfilosofien tilbake til J.L. Austin (1962) og John R. Searle (1969), jf. også Levinson (1983). I tillegg vil vi peke på retorikkfagets stadig sterkere vektlegging av *kommunikativ handling*.¹³ Som Jens E. Kjeldsen skriver: ”Retorikk er menneskelig praksis – det er handling gjennom kommunikasjon.” (Kjeldsen 2014).

Tydelige illustrasjoner av handlingsaspektet i retorikken finner vi gjennom retoriske analyser av betydningsfulle taler. Ciceros taler mot Catilina, Martin Luther King Jr.s ”I Have a Dream”, Barack Obamas ”A More Perfect Union” eller Jens Stoltenberg i Domkirken 24.7.2011 egner seg alle som eksempler. Ofte tenker man på en retorisk analyse av slike ikoniske taler som en gjennomgang av metaforer, rytme og andre stilistiske grep. Men det som alltid bør inkluderes for en fullverdig analyse, er nettopp handlingsaspektet ved talen. Ingen av de over nevnte talene ville gått inn i historien som viktige hvis det ikke var for ”jobben” de utførte. Enten det dreier seg om å redde den romerske republikken (Cicero), bygge en troverdig bro mellom svarte og hvite i USA (King, Obama) eller definere noen grunnleggende syn på det norske demo-

kratiet (Stoltenberg) er det som *handling* talen blir viktig. Og det er ikke bare i historiske taler dette kommer til uttrykk. I perspektivet som her etableres er alle ytringer handlinger.

Dette impliserer ikke at det settes likhetstegn mellom talehandlinger og andre handlinger. Å oppfordre til mord, er ikke det samme som å gjennomføre et mord. På ingen måte! Men talehandlinger påvirker omgivelsene med sin egen særegne dynamikk. Derfor kan for eksempel verbale angrep under gitte betingelser skape dypere psykiske sår enn fysiske angrep. Slik er det fordi vi som mennesker grunnleggende sett er språklige vesener som lever våre liv i og gjennom språk (jf. Butler 1997; Gadamer 1965). Vår sårbarhet overfor aggressive ytringer, er noe vi tilegner oss samtidig med språket. Og selv om man kan stille opp som ideal – både overfor seg selv og andre – å overvinne sin sårbarhet så langt det lar seg gjøre, tror vi ikke det lar seg gjøre å unnsnippe den helt, uten at man samtidig gjennomfører en grunnleggende endring i hva det vil si å være menneske og ha språk, noe vi verken ser som mulig eller ønskelig.

På hvilken måte er dette relevant for en diskusjon om ytringskultur? Hvis vi bygger videre på argumentet vi har utviklet gjennom denne artikkelen, er det relevant fordi det har å gjøre med hvordan man i praksis skal få flest mulig til å delta i den offentlige samtalen, og slik bidra til en mest mulig velfungerende kritisk offentlighet. Blir den offentlige samtalen for full av krenkelser og angrep, risikerer vi at for mange trekker seg ut av den (jf. Enjolras et al. 2014; 172). Om samtalen til slutt bare føres av de ”ferdigkrenkede”, for å låne et uttrykk fra Moen, går vi kanskje glipp av *for mange* viktige stemmer.

Her risikerer vi at argumentet vårt innlemmes i en ytringsfrihetsdebatt der posisjonen vi forsvarer, tolkes som et angrep på ytringsfriheten. Som svar på en slik potensiell kritikk vil vi avslutte der vi begynte, med å insistere på viktigheten av å føre diskusjonen under overskriften ”ytringskultur”. Vi er fullt ut inneforstått med at ytringsfriheten som juridisk størrelse gir enkeltpersoner rett til å krenke andre (med visse unntak som gir risiko for straffeforfølgelse), og vi ønsker på ingen måte å stille spørsmål ved dette som en rettighet. Vårt spørsmål er i stedet hvordan vi, samtidig som vi forsvarer denne rettigheten, *også* utvikler en kultur der forekomsten av unødvendige verbale angrep reduseres, ikke fordi de forbys, men fordi vi som samfunnsborgere blir mer opptatt av å skape en ytringskultur som fremmer en inkluderende og velfungerende kritisk offentlighet. Og i denne ideen om en kritisk offentlighet ligger som sagt ikke at noe skal feies under teppet. Tvert imot skal den åpne for mer og bedre kritikk.

Avslutning

Et hovedpoeng i denne artikkelen er at vi i stedet for eller i tillegg til å diskutere ytringsfrihet i ordets juridiske forstand, argumenterer for viktigheten av en større og bredere debatt om ytringskultur. Grunnen er, helt enkelt, at vi tror debatten ville blitt bedre dersom flere hadde trukket skillet mellom de to begrepene, og eksplisitt knyttet sine debattinnlegg til det siste.

Ikke bare ville det motvirke retoriske strategier der de som argumenterer for å bygge en bedre ytringskultur, anklages for å ville innskrenke ytringsfriheten. Det ville trolig også føre til en erkjennelse av at skillelinjene som så ofte genereres når ”ytringsfrihet” gjøres til tema, likevel ikke er så store. Rent faktisk har så godt som ingen i den norske debatten etter 2005 gått inn for innskrenkinger i den juridiske ytringsfriheten.¹⁴ Som vi har argumenter for over, ligger det også hos så godt som alle som foregir å ha diskutert ytringsfrihet, ansatser til en kritisk debatt om ytringskultur. Det er dette som *de facto* er problemet som diskuteres, ikke ytringsfriheten som en juridisk størrelse. Problemet er at dette i for liten grad blir erkjent. Av samme grunn kommer heller ikke debatten om ytringskultur skikkelig i gang. Det krever nemlig at den skilles fra den juridiske debatten. Bare slik kan den føres på egne premisser og i full bredde, og bare slik har den en reell sjanse til å komme videre.

Det å faktisk få debatten videre, krever en større innsats enn det vi har hatt ambisjoner om i denne artikkelen. Vi har begrenset oss til å gi et foreløpig anslag til en avgrensning av begrepet, samt å skissere noen problemstillinger som en drøfting av begrepet må ta stilling til. Enten vi har lyktes i dette, eller mislykkes, håper vi noen vil ”ta stafettpinnen” og bidra til at diskusjonen om ytringskultur ikke stopper her, men tas videre og utvikles.

Noter

1. <http://www.dagsavisen.no/verden/den-dagen-latteren-d%C3%B8de-1.309372>
2. <http://tv.nrk.no/serie/debatten/NNFA51010815/08-01-2015#t=37m33s>
3. <http://www.dagbladet.no/2011/08/22/kultur/debatt/debattinnlegg/islam/paven/17775936/>. Et annet eksempel er <http://www.minervanett.no/muhammed-som-hund/>
4. Se f.eks. <http://www.magma.no/feilbarlige-ledere>
5. <http://folk.uio.no/kjellbe/Ytringsfrihet.pdf>
6. <http://www.vg.no/nyheter/meninger/norsk-politikk/kronikk-norge-er-et-uenighetsfelleskap/a/23302538/>
7. Se f.eks. <http://www.aftenposten.no/meninger/En-saklig-nettdebatt-6739144.html>

8. http://morgenbladet.no/debatt/2011/ytringsfrihet_og_uenighet
9. <http://alternativet.dk/de-seks-debatdogmer/>
10. Se NRK Ytrings regler her <http://www.nrk.no/ytring/debatten-pa-ytring-1.8291557>
11. <http://www.dagbladet.no/2015/05/04/nyheter/innenriks/skole/ytringsfrihet/39005216/> Vi gjør oppmerksom på at vi ikke kjenner til at normbrudd her faktisk er blitt sanksjonert.
12. <http://www.udir.no/k106/NOR1-05/Kompetansemal/?arst=372029322&kmsn=424125164>
13. La oss presisere at vi med ”kommunikativ handling” her ikke knytter oss direkte til Jürgen Habermas’ definisjon av begrepet, f.eks. i *The Theory of communicative action*, men snarere en mer allmenn betydning av handling gjennom kommunikasjon, slik vi for eksempel finner det i Skinner, Q. 2002. *Visions of politics*, Volume 1, Regarding method. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Et unntak var Regjeringens forslag i 2011 om å avskaffe den sovende blasfemiparagrafen – samtidig som den foreslo å videreføre deler av paragrafen i den såkalte rasismeparagrafen. Det innebar at Regjeringen ville ha et ”strafferettslig vern mot kvalifiserte angrep på religion eller livssyn.” Det viste seg at justisminister Knut Storberget var uenig i forslaget, men at Sp presset saken gjennom i Regjeringen. Også svært mange av Aps og SVs stortingsrepresentanter var imot å ha et strafferettslig vern mot religionskritikk. (Kilde: Aftenposten 15.okt. 2011.)

Referanser

- Anderson, R.L. (1998). Truth and objectivity in perspectivism. *Synthese*, 115(1), 1–32.
- Austin, J.L. (1962). *How to do things with words*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bangstad, S., & Vetlesen, A.J. (2011). Ytringsfrihet og ytringsansvar. *Nytt norsk tidsskrift*, 28(4), 334–346.
- Bangstad, S., & Vetlesen, A.J. (2012). Ytringsfrihetens blindsoner. *Nytt norsk tidsskrift*, 29(2), 229–233.
- Billig, M. (1996). *Arguing and thinking: A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borofsky, R., Barth, F., Shweder, R.A., Rodseth, L., & Stolzenberg, N.M. (2001). A conversation about culture. *American Anthropologist*, 103(2), 432–446.
- Butler, J. (1997). *Excitable speech: A politics of the performative*. New York: Routledge.
- De Landa, M. (2006). *A new philosophy of society: Assemblage theory and social complexity*. London: Continuum.
- Deleuze, G., Massumi, B., & Guattari, F. (2013). *A thousand plateaus: Capi-*

- talism and schizophrænia*. London: Bloomsbury.
- Enjolras, B., Rasmussen, T., & Steen-Johnsen, K. (2014). *Status for ytringsfriheten i Norge*. Hovedrapport fra prosjektet. Oslo: Fritt Ord, ISF, FAFO, UiO, TNS, Jon Wessel-Aas.
- Gadamer, H.-G. (1965). *Wahrheit und methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik* (2. Aufl. ed.). Tübingen: Mohr.
- Habermas, J., Kalleberg, R., & Eriksen, A. (1999). *Kraften i de bedre argumenter*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Hagen, A.L. (2015). *Meningers mot: Netthat og ytringsfrihet i Norge*. Oslo: Cappelen Damm.
- Ihlebak, K.A. (2013). *Balansekunst: Publikumsdeltakelse og tilnærminger til redaksjonell kontroll*. Oslo: Institutt for medier og kommunikasjon, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Iversen, L.L. (2014). *Uenighetsfelleskap: Blikk på demokratisk samhandling*. Oslo: Universitetsforl.
- Johansen, A., & Kjeldsen, J. (2005). *Virksomme ord: Politiske taler 1814–2005*. Oslo: Universitetsforl.
- Kingwell, M. (1995). *A civil tongue: Justice, dialogue, and the politics of pluralism*. University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press.
- Kjeldsen, J. (2014). *Hva er retorikk*. Oslo: Universitetsforl.
- Kroeber, A.L., Kluckhohn, C., & Untereiner, W. (1985). *Culture: A critical review of concepts and definitions*. Westport, Conn.: Greenwood Press.
- Lakoff, G. (2004). *Don't think of an elephant: Know your values and frame the debate*. White River Junction, Vt.: Chelsea Green Publishing.
- Latour, B., & Myklebust, R.B. (1996). *Vi har aldri vært moderne: Essay i symmetrisk antropologi*. Oslo: Spartacus.
- Levinson, S.C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mill, J.S. (2010). *On liberty*. London: Penguin.
- Mou, B. (2009). *Substantive Perspectivism: An Essay on Philosophical Concern with Truth*. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Mouffe, C. (2005). *On the political*. Abingdon: Routledge.
- NOU (2013: 4). *Kulturutredningen*. Oslo: Departementenes servicesenter.
- NOU (1999: 27). "Ytringsfrihet bør finde Sted". *Forslag til ny Grunnlov § 100*. Oslo: Departementenes servicesenter.
- Searle, J.R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shils, E.A., & Grosby, S. (1997). *The virtue of civility: selected essays on libera-*

- lism, tradition, and civil society*. Indianapolis, Ind.: Liberty Fund.
- Sunstein, C.R. (2009). *Going to extremes: How like minds unite and divide*. Oxford: Oxford University Press.
- Sunstein, C.R., & Hastie, R. (2015). *Wiser: Getting beyond groupthink to make groups smarter*. Boston, Mass.: Harvard Business Review Press.
- Tsesis, A. (2001). Hate in cyberspace: Regulating hate speech on the Internet. *San Diego Law Review*, 38, 817–874.
- Tuastad, S. (2012). Ytringsfridom og hat. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 29(1), 434–438.
- Åmås, K.O. 2007. *Verdien av uenighet: Debatt og dissens i Norge*. Oslo: Kagge.

Summary

Speech Culture should be supported

The paper argues that the current debate on freedom of expression should be supplemented and extended by a debate about “speech culture”. This move is backed by George Lakoff’s theory of framing. The paper presents samples from Norwegian media that proves that a debate of speech culture is already present, and suggests how “speech culture” may be conceptualized. Culture is seen as a set of shared attitudes, values, norms, beliefs, traditions, customs, practices, institutions, and infrastructure. In the article, “speech culture” is discussed mainly as a normative concept, focusing on the question of what a “good” speech culture is. A final answer is not developed, but the authors present some key dimensions that the answer must relate to.

Keywords: speech culture, freedom of expression, critical public sphere, rhetoric, media